

Journal of Resistance Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year ۱۱, Number ۲۱, Autumn and Winter ۲۰۱۹-۲۰۲۰

**A contrastive study of Idealism in the Two Societies of Iran and
the United States in Reza Amirkhani's novels *Bioten* and
*Gheydar***

Gholamreza Kafi^{۱*}, Ehsan Moradi Dehsheikh^۲

۱. Introduction

Idealism and perfectionism are common themes in literary works. It is clear that idealism in different societies varies depending on culture, religious beliefs, and social necessities, and in comparison, sometimes idealism in two different societies is regarded as a contrasting theme. In sum, the presence of such a content has finally created the idealistic literature. It is said that Thomas Moore was the first person in ۱۵۱۶ that introduced the term utopia in the Western literature in a book with the same name. The Iranian society also has idealism and its examples that can be divided into two mythological and historical categories, such as Paradise of Jamshid in Iranvij, Kang Dej Siavash Gavsan or the ideal age of Anoushirvan. The present article aims to compare and analyze the different views of the Iranian society of some ideals of Western American society. To this end, the concept of idealism is investigated in two novels by Reza Amirkhani, a contemporary Iranian writer, namely *Bioten* and *Gheydar*.

۲. Methodology

This study was conducted using the content analysis method based on a library technique with direct studies and contrast of both texts. The evaluations and analyses were made and the differences

^۱. Associate Professor of Persian Language and Literature, Shiraz University, Email: ghkafi@shirazu.ac.ir (Corresponding author)

^۲. M.A. Student of Persian Language and Literature, Shiraz University

emerged in the two perspectives. In this study, *Bioten* is an example of the beliefs and behaviors of the American society, and the example of Iranian society is the text of *Gheydar*.

۳. Discussion

What is considered an idealistic behavior in both Iranian and American societies is examined in several perspectives, including social relations, scientism and technology, business and economics, family and marriage, and identity and identity crisis.

In the schema of social relationships, topics such as hospitality, attention to other people's affairs, leisure time, and the logic of pleasure have been examined. The schema of science and technology is associated with concepts such as sensory science, the measure of truth, a positive view of human achievements, and science in the service of sensual desires. The schema of business and economics deals with business and banking activities and the approach used to consider them. The schema of family and marriage deals with relationships, modesty, and chastity in the family. Finally, the schemas of identity and identity crisis in society are both analyzed. In all of these schemas, the American community was first assessed by relying on the novel *Bioten*. In contrast, Iranian society was analyzed based on the text of *Gheydar* and even sometimes based on the story of *Bioten*.

۴. Conclusion

Based on our analyses and findings, it can be concluded that due to the author's fixation, the Iranian Islamic aspect of these two novels is more prominent, and in fact, the first characters of both works, namely Ermia and *Gheydar*, are symbols of Islamic thought. On the other hand, characters such as Jesse Weibel in *Bioten* and Shah Rukh Gherti in *Gheydar* are representatives of Western thought or the ideas of Westernized people of the eastern world.

The main intention of the author of these two novels is to show the difference or contrast between the two societies of Iran and the United States. For instance, sometimes these contrasts have been pointed out even in one story, especially *Bioten*.

Among the five components and schemas whose contrastive aspects were examined, social relations and business and economics show the greatest conflict and difference between the two cultures.

According to our findings, the idealistic aspects of Iranian society are based only on religion and religious precepts, while in American

society; science, civilization, and labor law are far more dominant than their common religions.

The author has never expressed the contrastive aspect of these two societies in the form of statements and slogans, but pointed to it covertly and symbolically. However, this contrastive aspect cannot be traced in the novel of *Gheydar*.

Keywords: Idealism, Utopia, Reza Amirkhani, Bioten, Gheydar.

References [In Persian]:

- Akbari, M., Golrokh Sadat, G., & Ahmadi, M. (۲۰۱۵). Aesthetic analysis in three novels by Amirkhani (Bioten, Ermia, and Man-e-oo). *Journal of Persian Language and Literature Research*, ۳۷, ۱-۲۲.
- Asil, H. (۲۰۰۲). *Utopia in Iranian thought*. Tehran: Ney.
- Aghajafari, H. (۲۰۰۷). *Utopia in schools of thought and philosophers*. Tehran: Zendegi.
- Amirkhani, R. (۲۰۰۸). *Bioten*. Tehran: Elm Press.
- Amirkhani, R. (۲۰۱۱). *Gheydar*. Tehran: Ofogh Press
- Postman, N. (۱۹۹۳). *Technopoly, the dominance of technology over culture*. (S. Tabatabai, Trans.). Tehran: Soroush.
- Hakimi, H. R. (۲۰۰۳). *Quranic community building*. Qom: Dalil-e Ma.
- Khatami, M. (۲۰۰۱). *From the city of the world to the city of the world*. Tehran: Ney.
- Rajabinia, D. (۲۰۱۰). *The West from dreams to the reality of globalization*. Tehran: IRIB Press.
- Rovion, F. (۲۰۰۶). *The utopia in the history of Western thought*. (A. Bagheri, Trans.). Tehran: Ghazal.
- Shariati, A. (۲۰۰۶). *Descent onto the desert*. (۲nd ed.). Tehran: Chapakhsh.
- Shariat, F. (۲۰۱۰). Liberalism, secularism, and the new West. *Two Quarterly Journal of Political Science*, ۶(۱۱), ۵۱-۶۴.
- Awfi, M. (۱۹۵۶). *Jawame al-Hekayat*. (M. Moin, Rev.). Tehran: University of Tehran.
- Kafi, G. & Jafari, R. (۲۰۱۷). Defamiliarization strategies in the novel Bioten by Reza Amirkhani. *Quarterly of Literary Aesthetics*, ۳, ۲۸-۲۹.

- Kulayni, M. (۱۹۸۶). *Al-Kafi*. (M. Majlisi, Rev.). Tehran: Islamic Library.
- Madadpour, M. (۲۰۱۰). *The difference between the Iranian utopia and the Greek utopia*. Tehran: Kayhan.
- Moradi, E. (۱۳۹۲). *The ideal society in the works of Reza Amirkhani*. Shiraz: Shiraz University Press.
- Moore, T. (۱۹۸۲). *Utopia*. (D. Ashouri, & N. Naderi Afshar, Trans.). Tehran: Kharazmi Press.
- Mirmodares, S. M. (۲۰۰۱). *The ideal society: A survey of civil society and religious society*. Qom: Boustan.

نشریه ادبیات پایداری

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال یازدهم، شماره بیست و یکم، پاییز و زمستان ۱۳۹۸

بررسی تفاوت و تقابل آرمان‌خواهی در دو جامعه ایران و آمریکا در رمان‌های «بیوتن» و «قیدار» از رضا امیرخانی

دکتر غلامرضا کافی^۱

علی مرادی ده‌شیخ^۲

چکیده

هدف این مقاله نشان‌دادن تفاوت و تقابل نگاه آرمان‌خواهانه در دو جامعه ایرانی و آمریکایی با درنگ در دو رمان «بیوتن» و «قیدار» از رضا امیرخانی است. آرمان‌خواهی و تعالی‌طلبی یکی از مضامین رایج در آثار ادبی است. روشن است که آرمان‌خواهی در جوامع مختلف بسته به فرهنگ، باورداشت‌های دینی و ضرورت‌های اجتماعی متفاوت است و در مقام مقایسه، گاه آرمان‌خواهی در دو جامعه مختلف حالت تقابلی دارد. مقاله حاضر که با روش تحلیل محتوا به شیوه کتابخانه‌ای و با مطالعه مستقیم و مقابله هر دو متن صورت گرفته است، تقابل این دو نظرگاه را در جامعه ایرانی و آمریکایی بر اساس آنچه در دو رمان بیوتن و قیدار از رضا امیرخانی بازتاب داده شده است، بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که از میان پنج مؤلفه و انگاره‌ای که به بررسی جنبه‌های تقابلی آن پرداخته‌ایم، روابط اجتماعی و پیشه و اقتصاد، بیشترین تضارب و تفاوت را میان دو فرهنگ نمودار می‌کند؛ اگرچه تعصب و حساسیت در انگاره خانواده و ازدواج، نزد ایرانیان بیش از سایر مؤلفه‌هاست؛ همچنین اثبات شده است که مبنای فرمانمود جنبه‌های آرمان‌خواهی در جامعه ایرانی به طرز روشنی تنها دین و دستورهای دینی

^۱. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز. (نویسنده مسئول: ghkafi@shirazu.ac.ir)

^۲. دانشجوی دوره کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز.

است؛ در حالی که در جامعه آمریکایی علم، مدنیت و قانون، کارکردی به مراتب بیش از مذهب دارند.

قابل ذکر این است که جنبه تقابلی این دو جامعه در مؤلفه‌های آرمان‌خواهی، هرگز به صورت بیانیه و شعارگونه در رمان‌ها ابراز نشده‌است؛ بلکه به صورت پوشیده و نمادگونه طرح شده و دریافت نکته‌های تقابلی، حاصل تحلیل مقاله است.

واژه‌های کلیدی: آرمان‌خواهی، اتوپیا، رضا امیرخانی، بیوتن، قیدار

۱- مقدمه

آرمان‌خواهی و تعالی‌طلبی، یکی از مضامین رایج در آثار ادبی به حساب می‌آید و از دیرباز، نمونه آثاری ادبی با این رویکرد یافت می‌شود. حضور چنین محتوایی نهایتاً عنوان ادبیات آرمان‌خواه را پدید آورد. گفته شده‌است «تامس مور» اولین کسی بود که در سال ۱۵۱۶م، اصطلاح آرمان‌شهر یا مدینه فاضله را در ادبیات غرب با عنوان (Utopia) در کتابی به همین نام آورده‌است. «اتوپیا» واژه‌ای است از ریشه (ou) به معنای «نه» و (Topos) به معنای «مکان» که «هیچستان» و «ناکجا‌آباد» معنی می‌دهد. این واژه از طریق همین کتاب تامس مور در جهان انتشار یافت و از آن پس، در بسیاری از کتاب‌های مرتبط با اجتماع و سیاست مورد استفاده قرار گرفت و همچنین، عنوان بسیاری از کتب عالمان جهان گردید (مور، ۱۳۶۱: ۱۸).

در جامعه ایرانی نیز، انسان‌ها به «آنچه هست» قانع نبوده‌اند و همیشه آن را می‌جسته‌اند که «باید باشد» و در ایجاد این خواسته‌ها، اوضاع و احوال سیاسی، اجتماعی، مذهبی و فرهنگی بی‌تأثیر نبوده‌است (اصیل، ۱۳۷۷: ۱۴۵). دیرینگی این اندیشه نشان می‌دهد که آرمان‌شهرهای ایرانی، فقط محدود به دوران پس از اسلام نیستند؛ بلکه آرمان‌شهرهایی زمینی نیز، البته در دو تقسیم اساطیری و تاریخی، در جامعه ایران کهن قابل یادکردند. «بهشت جمشید در ایرانویج، کنگ‌دژ سیاوش گاوسان که شهری مینوی بوده‌است،

کاخ‌های کاووس‌کی، عصر زرین بهرام گور که از زبان نظامی نقل می‌شود و عصر آرمانی انوشیروان از آن جمله‌اند» (همان: ۴۱).

همچنین در حوزه تفکر اسلامی، هر گاه از اندیشه‌ای آرمانی سخن می‌رود، تشیع مقامی ویژه می‌یابد؛ زیرا چنین گرایشی به مفهوم امید به آینده‌ای درخشان توأم با عدالت اجتماعی است که در جوهر اعتقادات شیعه نهفته است.

بر این اساس و با توجه به همگرایی شیعی- ایرانی در موضوع آرمان‌خواهی می‌توان تفاوت و تقابل همیشگی شرق و غرب از یک سو و پدید آمدن آثار ادبی یا بن‌مایه اتوپیایی از سوی دیگر فراخنای میدانی را برای تحلیل دوسویه و تقابلی آثار ادبی تصور کرد؛ زیرا تفاوت شرق و غرب مبنای تحلیل‌های علمی، به‌ویژه از منظر جامعه‌شناسی، روانشناسی و نیز فرهنگی و ادبی بوده‌است؛ البته در اینجا با جزئیاتی بیشتر، به نوعی تقابل در جامعه ایرانی- شیعی با جامعه غربی- آمریکایی پرداخته می‌شود.

اینک، مقاله حاضر قصد دارد تا نگاه متفاوت جامعه شیعی ایرانی را به برخی آرمان‌ها با جامعه غربی آمریکا مقایسه و تحلیل نماید و این مهم، با درنگ در دو رمان از رضا امیرخانی، یعنی قیدار و بیوتن انجام می‌شود. هدف نویسندگان در این مقاله، همانا نشان دادن تفاوت در جامعه ایرانی و آمریکایی از منظر نگاه آرمانی است. بی‌گمان آثار و پژوهش‌های فراوانی در پیوند با تحلیل تفاوت نگاه آرمانی شرق و غرب پدید آمده‌است؛ اما آثار ادبی در این حوزه زیاد نیستند و با توجه به تأثیر و کارکرد آثار هنری نظیر رمان در لایه‌های میانی جامعه، ضرورت بررسی این آثار نمایان می‌گردد. رمان‌های بیوتن و قیدار که در سال‌های اخیر، توجه خوانندگان بسیاری از جمله نسل جوان را به خود جلب کرده‌است، به صورت هنرمندانه تقابل و تعارضات دو جامعه را نشان داده‌اند و ضرورت تحلیل این تقابل‌ها و تفاوت‌ها را بیشتر کرده‌اند؛ همچنین بیان قوی نویسنده، ابتکارات جالب او در فن نویسندگی، زبان‌ورزی‌های ظریف، تجربه عینی و زیستی امیرخانی در هر دو جامعه، اهمیت پرداختن به این آثار را دوچندان می‌کند. با وجود آنکه هم موضوع ادبیات آرمان‌شهری و هم آثار رضا امیرخانی بسیار مورد توجه پژوهشگران بوده‌اند؛ اما به

عنوان پیشینه مستقیم این تحقیق، نمی‌توان اثری را ذکر کرد و این نکته چشم‌اندازی تازه را برای مقاله حاضر نوید می‌دهد؛ با این همه، عرصه چندان هم خالی نیست و می‌توان آثاری را در قالب کتاب، مقاله و پایان‌نامه دانشجویی در این باره معرفی کرد. علاوه بر کتاب «اتویای» تامس مور که ذکر آن رفت، فردریک روویون در کتاب «آرمانشهر در تاریخ اندیشه غرب» (روویون، ۱۳۸۵) تلاش می‌کند تا به سؤال‌هایی در پیوند با مختصات جامعه آرمانی جواب دهد و حتی آثاری از مور، هوگو، دوگوارا، منتسکیو، کامپایلر، شارل فوریه و دیگران را به عنوان آثار جامعه‌شناسی و ادبی در پیوند با موضوع معرفی نماید. در شناخت جامعه آرمانی ایران و پیوند ادبیات با آن نیز، آثاری از حجت‌الله اصیل (اصیل ۱۳۷۷) به نام «آرمان‌شهر در اندیشه ایرانی»، سیدمحمد خاتمی (خاتمی، ۱۳۸۰) با نام «از دنیای شهر تا شهر دنیا» و سیدموسی میرمدرس (میرمدرس، ۱۳۸۰) با نام «جامعه برین» چاپ و منتشر شده‌است؛ اما کتاب «جامعه‌شناسی قرآنی» از محمدرضا حکیمی (حکیمی ۱۳۸۲)، به دلیل پرداختن به جامعه آرمانی قرآنی و حاکمیت دینی و مقایسه و مقابله آن با جوامع غیردینی، بیش از سایر کتاب‌ها با موضوع مقاله ما پیوند دارد؛ همچنین مقاله‌های «لیبرالیسم، سکولاریسم و غرب جدید» (شریعت، ۱۳۸۹)، «عصر ظهور با مدینه فاضله موعود در اسلام» (طاهری، ۱۳۸۰) و «تفاوت آرمان‌شهر ایرانی با یوتوپای یونانی» (مددیپور، ۱۳۸۹)، به عنوان پیشینه پژوهش به حساب می‌آیند که ما در اثنای متن از آنها سود برده‌ایم؛ افزون بر آن، آثاری نیز به نقد و تحلیل داستان‌های امیرخانی پرداخته‌اند که ما در سیر پژوهش خود به نمونه‌هایی از آنها مراجعه کرده‌ایم؛ از آن جمله (حجازی، ۱۳۹۰) که نقدی است بر دو رمان بیوتن و ارمیا، (بیروم‌وند، ۱۳۹۲) که پایان‌نامه‌ای است دفاع شده در دانشگاه دولتی اراک با عنوان «نقد و بررسی عناصر داستان در آثار رضا امیرخانی»، (اکبری، ۱۳۹۴) که تحلیلی است زیباشناختی از سه رمان بیوتن، ارمیا و من او و (کافی، ۱۳۹۶) که بررسی شگردهای زیباشناسی بیوتن در آن صورت گرفته‌است.

۱-۱- رضا امیرخانی، بیوتن و قیدار

رضا امیرخانی داستان‌نویس و منتقد ادبی، در سال ۱۳۵۲ در شهر تهران دیده به جهان گشود. وی در دبیرستان علامه حلی زادگاهش تحصیل کرد و پس از آن در دانشگاه صنعتی

شریف در رشته مکانیک ادامه تحصیل داد. امیرخانی در سال ۱۳۸۱، پس از تأسیس سایت لوح (ارگان نویسندگان ادبیات پایداری) مدتی سمت سردبیری آن را بر عهده داشت؛ همچنین او از سال ۱۳۸۴ به مدت دو سال، رئیس هیئت مدیره «انجمن قلم ایران» بود.

امیرخانی نویسنده‌ای است که در حیطه‌های متفاوت و قالب‌های مختلفی قلم می‌زند و از او تاکنون پنج رمان، دو مقاله طولانی، دو سفرنامه، یک مجموعه داستان کوتاه و مجموعه‌ای شامل تک‌نوشته‌ها به چاپ رسیده‌است. رمان‌های آرمیا، ازبه، بیوتن، من او و قیدار، هر یک به دلایلی نام امیرخانی را به عنوان نویسنده‌ای جوان و در عین حال متفاوت مطرح کرده‌اند و برای وی جایگاهی ویژه در میان نسل نویسندگان پس از انقلاب اسلامی رقم زده‌اند.

۱-۱-۱- بیوتن

رزمنده‌ای (ارمیا) در آخرین روزهای جنگ، یکی از دوستانش (سهراب) را از دست می‌دهد. او هفته‌ای یک بار به سر قبر سهراب می‌رود. در یکی از این روزها، در بهشت زهرا با دختری به نام آرمیتا آشنا می‌شود که از آمریکا به ایران آمده‌است تا در تغییر جلوه قبور شهدا نظر بدهد. این آشنایی سبب مهاجرت ارمیا به آمریکا می‌شود. در آنجا شخصیت‌هایی چون خشی و بیل که نماد تفکر آمریکایی هستند، نقطه مقابل وی قرار می‌گیرند. ارمیا ابتدا راننده لیموزین می‌شود و در ادامه، به کار پخش ذبح حلال می‌پردازد. او مدام با دنیای اطرافش احساس غریبگی می‌کند و نمی‌تواند آمریکا و فرهنگ خاصش را هضم کند و به این دلیل، حوادث و زحمات فراوانی را تحمل می‌کند و نهایتاً در کنار قبر سهراب، در گوری که برای خود آماده کرده‌بود، آرام می‌گیرد.

بیوتن، حکایت سرگشتگی انسان مدرن است. حکایت انسان‌هایی که در عصر جدید بی‌زمان و بی‌مکان گشته‌اند، بی‌وقت و بی‌وطن! حکایت انسان‌هایی گسسته از تاریخ، انسان‌هایی با هویت‌های فراموش‌شده، انسان‌هایی که از دنیای درون خویش گریزانند، انسان‌هایی که آنچنان از هم دورند که زندگی در یک اتاق کوچک یک نفره را

برمی‌گزینند و در عین حال، آنچنان از خلوت با خویش می‌هراسند که مدام در پی آنند که در کنار هم جمع شوند و زمان را سپری کنند.

بیوتن حکایت «حیرت» انسان شرقی نیز هست. حکایت مسلمانانی است که با قدم گذاشتن در راه طی شده غرب و تطبیق دادن خود با آن، لحظه به لحظه، خود و خدا را فراموش می‌کنند. بیوتن در نفس خود، حکایت تقابل دو جامعه متفاوت ایران و آمریکا در هیئت شخصیت‌هایی نظیر ارمیا و خشی است.

۱-۱-۲- قیدار

قیدار، حکایت گاراژدار جوانمردی به همین نام است که در دهه ۱۳۵۰، در حالی که نسل جوانمردان در حال انقراض است، با تمام وجود می‌خواهد ادامه‌دهنده راه این نسل باشد. او نه تنها با مراقبه‌ها و رفتارهای فردی خویش بر تداوم جوانمردی در فرهنگ ایرانی تأکید دارد؛ بلکه قصد تربیت قیدارهای دیگری را نیز دارد و این در حالی است که جامعه به لحاظ سیاسی و اجتماعی، برای بقای چنین انسان‌هایی تنگ و تنگ‌تر می‌شود. در چنین شرایطی، آنچه از قیدار می‌بینیم مردانگی، مروّت، اعتقاد دینی، رفیق‌بازی، تلاش برای تربیت درست اطرافیان، دفاع از مظلوم، مدارا و تلاش برای تشبّه به مولای متقیان است.

قیدار جوانمردی گمنام است که رضا امیرخانی قصد دارد او را در رگ تاریخ تزریق کند و بگوید تا زمانی که جوانمردی نمرده‌است، قیدار هم زنده است و مانند بهرام بیضایی که در حکایت آرش می‌نویسد: «و من مردمانی را می‌شناسم که باور دارند آرش روزی باز خواهد گشت» (جعفری‌نژاد، ۱۳۷۹: ۳۴)، قیدار را در دل تاریخ و فرهنگ رها می‌کند.

سراسر قیدار در عین سادگی و جذابیت داستانی، میثاق‌نامه‌ای حزبی است از تقدیر پولدارهای بامرام، روحانیان مردمی و اهل درد، آدم‌های گمنام و ساده و همچنین، روایت ستم پهلوی‌ها، رانت‌خوارهای حکومتی دوران شاه، آخوندهای درباری و ...

۲- بحث

فرانمود آنچه رفتار آرمان‌خواهانه در دو جامعه ایرانی و آمریکایی به حساب می‌آید، در چند انگاره از جمله روابط اجتماعی، علم‌گرایی و فناوری، پیشه و اقتصاد، خانواده و

ازدواج و هویت و بحران هویت قابل بررسی است؛ البته چنانکه متن نیز نشان خواهد داد، تقابل در دو جامعه ایرانی و آمریکایی در هر داستان به طرز مجزا یافت نمی‌شود؛ بلکه هر رمان یکی از این جوامع را به تصویر کشیده و در نگاهی تقابلی می‌توان این تمایزها و تفاوت‌ها را دریافت. روشن است که رمان بیوتن به دلیل موضوع و زمان و مکان داستان به بازنمایی جامعه آمریکایی می‌پردازد و در مقابل، رمان قیدار جامعه ایرانی را به تصویر می‌کشد.

۲-۱- روابط اجتماعی

۲-۱-۱- مهمان‌داری

- نی‌یر پارتی (Neighbor party) مهمانی همسایه‌هاست. آنها دور هم جمع می‌شوند و هر کس غذایی با خود می‌آورد و به اشتراک می‌گذارد و هر کس غذایی نیاورد، باید پول پرداخت کند (بیوتن، ۱۳۸۷: ۵۶).

این حسابگری در روحیه مادی‌گرایی وجود دارد و شخص غربی تا مطمئن نباشد سودی عوض خرج کردن پولش به او می‌رسد، حاضر نیست برای دیگران بدون عوض، خدمتی بکند؛ در حالی که در داستان قیدار که نمودی از تفکر اسلامی ایرانی و اصول جوانمردی است، می‌خوانیم:

«رسم قیدار مهمان‌شدن نیست، مهمان کردن است!» (قیدار، ۱۳۹۰: ۱۵).

- خشی که نماینده تفکر آمریکایی در بیوتن است، فقط پول همبرگر خودش را حساب می‌کند و به دیگران حتی تعارف هم نمی‌کند. این حرکت خشی به ارمیا برمی‌خورد. او نوشابه خودش و آرمیتا را حساب می‌کند؛ ولی آرمیتا پول نوشابه را به ارمیا برمی‌گرداند و می‌گوید: «جلو اینها خوب نیست شما پول نوشابه مرا حساب کنی، فکرهای بد می‌کنند!» (بیوتن، ۱۳۸۷: ۴۷).

بی‌گمان چیزی فراتر از خسّت خشی در میان است. خشی در جای دیگر می‌گوید: اگر پول نصفه ساندویچ سه دلاری «جسین» را به او نمی‌دادم، بقیه فکرهای بد می‌کردند!

- وقتی قیدار می‌رفت لواسان کوچک، تا جایی که بوی کباب بلند می‌شد، همه مهمانش بودند. نعمت هیجده چرخ را می‌آورد، فقط به خاطر صدای بی‌آگزش تا جار کشی کند، تا عالم و آدم بفهمند امروز قیدار سفره انداخته است! (قیدار، ۱۳۹۰: ۱۷).

همچنین قیدار به رسم دیگری از آیین مروت، از مهمانش دفاع می‌کند؛ چنانکه در متون گذشته از حضرت ابراهیم نبی نقل شده است (عوفی، ۱۳۳۵: ۲۱۱). این جوانمرد از «استاد سبیل قیطانی» که کمونیست و معتاد است؛ ولی وارد بر قیدار شده، دفاع می‌کند و در جواب اینکه «او هم کیش و مرام تو نیست»، می‌گوید: «سبیل قیطانی مهمان سنگر بوده و مهمان در حصن سنگر است!» (قیدار، ۱۳۹۰: ۲۷۱)؛ نیز به سرهنگی که برای بردن صفدر (دوست قیدار) به سنگر آمده، می‌گوید: «همان‌طور که لوط نبی وقتی پنطی‌ها آمده بودند سراغ مهمان‌هایش، حاضر شد دخترهایش را بدهد؛ ولی مهمانان را نه، حالا من دختر ندارم؛ اما خودم هستم. اگر مردی بیتتان پیدا شود، قیدار خراب مهمانش است» (همان: ۲۸۲).

تفاوت میان فکر بد کردن در مرام خشی و حمایت از مهمان در مرام قیدار، همان فاصله جامعه آرمانی و جهان مطلوب ایرانیان با بلاد غرب است.

- ارمیا (نماینده شرقی داستان بیوتن) به سیلور منی (Silvermon) که در مهمانی ارمیا و آرمیتا شرکت کرده است، دندان‌مزد می‌دهد و خشی و آرمیتا این حرکت او را دیوانگی می‌دانند (بیوتن، ۱۳۸۷: ۳۵۴)؛ حال آنکه دادن دندان‌مزد از دیرباز رسم کریمان بوده است و قیدار در جایی می‌گوید: «همسایه‌ها بر ما منت می‌گذارند و مهمان می‌شوند!» (قیدار، ۱۳۹۰: ۱۴۲).

۲-۱-۲- اهتمام به امور دیگران

پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «کسی که شبی را صبح کند و به امور مسلمانان اهتمام نوزد، مسلمان نیست» (کلینی، ۱۳۶۵: ۱۶۳). ایشان در بیانی دیگر، اوج خرد و خردورزی را پس از دین‌داری، مهربانی و خیرخواهی به همه انسان‌ها معرفی می‌کنند (طبرسی، ۱۴۰۴ق، ج ۸: ۳۵۳). این سفارش‌ها حکایت از اهمیت و ارزش اهتمام به امور دیگران دارد؛ بدین جهت، دستگیری از بینوایان در مرام قیدار جایگاه ویژه‌ای دارد:

- قیدار، اشکوب پایین سنگر را محل ترک اعتیاد افرادی قرار می‌دهد که از جامعه طرد شده‌اند. او آرزوی سعادت و پاک‌شدن آنان را دارد و برای ایشان پزشک و دارو می‌آورد (قیدار، ۱۳۹۰: ۲۴۵).

- زن و بچه‌های هاشم شامورتی که یتیم هستند، در سنگر اسکان داده می‌شوند و در انتهای داستان معلوم می‌شود که این بچه‌ها حتی به دانشگاه هم می‌روند (همان: ۲۹۳).

- قیدار برای نجات استاد سیل قیطانی - که کمونیست است - از زندان شکنجه‌های حکومت، ریش‌گرو می‌گذارد و او را خلاص می‌کند (همان: ۲۷۲).

زیباتر اینکه قیدار وقتی می‌بیند راننده کامیون گاراژ، خودش ماشین را می‌شوید، می‌گوید: «بارک‌الله! خودت پاچه‌ها رو ورکش و بشو خاورت را! مبادا یک اسکناس دو تومانی بیفتد دست این پارکابی‌های ماشین‌شو!» (همان: ۱۸۸).

از این دست، چندین نمونه دیگر از دستگیری و لطف قیدار را می‌توان نام برد که بخشیدن شلتون و معتادهای دیگر (همان: ۱۶۱)، گذشت از پیرزن جورکن (همان: ۱۲۷)، رفتار با شهلا و گذشت از دیه چشم او به خاطر عیالواری صاحب کامیون (همان: ۵۳) و ... از آن جمله است؛ اما در مقابل، در رمان بیوتن نمونه‌های عکس آن دیده می‌شود و حتی رفتارهای برخی شخصیت‌های شرقی و ایرانی بیوتن مورد سرزنش واقع می‌شود:

- خشی اسباب‌کشی دارد و از دیگران تقاضای کمک می‌کند. هیچ‌کس حاضر به همکاری نمی‌شود تا اینکه خشی نهایتاً دست‌مزد را به پانزده دلار می‌رساند و جبین حاضر می‌شود ساعتی مرخصی بگیرد. ارمیا نیز داوطلب می‌شود و می‌گوید پولی نمی‌گیرد، فقط برای کمک می‌آید:

«همه برمی‌گردند و با تعجب به ارمیا نگاه می‌کنند؛ حتی آرمیتا. خشی ارمیا را کنار می‌کشد و به او می‌گوید: تو کی می‌خواهی این چیزها را یاد بگیری؟ اینکه پول نمی‌گیرم و کمکت می‌کنم اینجا معنای بدی دارد. فکر می‌کنند ما گی (gay) (هم‌جنس باز) هستیم!» (بیوتن، ۱۳۸۷: ۵۶).

- سوزی یا سوزان رقاصه‌ای است که در ادامه داستان هدایت می‌یابد. او با پشت پا زدن به موقعیت اجتماعی خود به جنگل‌های اسموکی می‌رود و در نامه‌ای به ارمیا، از ایران و آمریکا چنین می‌نویسد:

«از کشوری آمده بودم که اگر توی خیابان راه می‌رفتی و ابری می‌آمد جلوی خورشید، پسر و دختر به عینک آفتابی‌ات می‌خندیدند که «آفتاب بدهیم خدمت‌تان!» و حالا اینجا اگر جلوی چشم و غزده‌شان بمیری از بی‌کسی و بدبختی، فقط لبخندی حوالات می‌کنند که (its none of maybu sinness, sorry)؛ یعنی به من ربطی ندارد!» (همان: ۳۸۵).

پیداست که در فرهنگ ایرانی نسبت به همسایه و دوستان مسئولیت‌هایی بر گردن شخص است. درست است که گاهی به فضولی و دخالت تعبیر می‌شود؛ ولی نفس قضیه، یعنی باخبر بودن از احوال دوستان و همسایگان نیک و پسندیده است؛ اما برای روشن‌تر شدن بهتر موضوع دقت شود که چرا در صحنه‌ای از رمان بیوتن، از ارمیا به پلیس شکایت می‌شود:

- ارمیا به دلیل دیر رسیدن به خودروی پارک شده‌اش در محل پارک‌متر، پانزده دلار جریمه می‌شود. وقتی می‌بیند که خودروهای دیگر نیز چراغ قرمز اعتبارشان روشن شده و مأمور پارک‌متر می‌خواهد آنها را جریمه کند، در پارک‌مترها سکه می‌اندازد تا دیگران جریمه نشوند. پیرزنی می‌خواهد به ارمیا بابت این کارش انعام دهد که نمی‌پذیرد. بالاخره دو پلیس زن از راه می‌رسند و دلیل دور ریختن پول ارمیا را از او می‌پرسند. مردم هم کم‌کم دور آنها جمع می‌شوند. ارمیا می‌گوید: «دور نمی‌ریزم. کمک می‌کنم به برادران و خواهرانم تا جریمه نشوند...» (همان: ۲۴۸).

گویی هیچ‌کس این استدلال را از ارمیا نمی‌پذیرد. در حالی که پلیس او را تهدید می‌کند که می‌توانم شما را به جرم اخلال در نظم عمومی دستگیر کنم و البته، قبل از بازداشت بفرستم‌تان برای سایکو لاجیکال تست! (یعنی آزمایش روانی) (همان: ۲۴۸)، او ادامه می‌دهد:

- این اتومبیل‌ها مال برادران و خواهران ماست. مال برادران و خواهران شماست. چه اشکالی دارد که با دادن چند کوارتر، جلو ضرر پانزده دلاری آنها را بگیریم؟ همه زندگی که پول نیست! (همان: ۲۵۰).

جالب اینکه نویسنده برای نشان‌دادن تأسف خود از این گونه رفتارها، چندین بار از قول همین ارمیا می‌گوید: «دیگر آسمان را نخواهی دید» و این عبارت، در آغاز به مناسبتی در

متن گفته می‌شود؛ اما دفعات بعد فقط برای ابراز تأسف به کار می‌رود؛ از جمله در صفحات ۴۱ و ۴۷.

۲-۱-۳- اوقات فراغت و منطق لذت

در دنیای سکولار بر این معنا تأکید می‌شود که انسان باید از زندگی‌اش لذت ببرد؛ بنابراین مسئولان جامعه باید فرصت لذت بردن را برای مردم فراهم آورند.

در این نگاه، انسان‌ها مجموعه‌ای رو به نابودی‌اند که باید از فرصت حیات بیشترین لذت را ببرند و البته با خودخواهی مانع آسایش دیگران نشوند؛ اما آنان که مرگ را پایان زندگی نمی‌دانند، تکلیفشان روشن است و باید به گونه‌ای زندگی کنند که به زندگی پس از مرگ هم آسیبی نرسد. بی‌شک نقطه تقابل این دو دیدگاه نیز همین جاست! «هدیسم» یا منطق لذت‌جویی در غرب باعث پدید آمدن مکان‌ها، جشن‌ها، مراسم و بازی‌های خاصی شده‌است که گاه در آنها اعمالی در ستیز با فطرت آدمی صورت می‌گیرد. رمان بیوتن به خوبی برخی از این مکان‌ها و مراسم را معرفی کرده‌است:

- دیسکو مکانی است که در آن رقص‌های شهوانی انجام می‌دهند و در آن انواع عرق‌ها و مست‌کننده‌ها وجود دارد که محل گذراندن اوقات فراغت جوانان است. کف دیسکو را با خاک‌اره می‌پوشانند تا کسی لیز نخورد و رقصه‌ها در آن به راحتی برقصند (همان: ۱۲۴).

- کازینو در واقع قمارخانه‌هایی است که در غرب ایجاد شده‌است و برخلاف کلمه حکم مسیحیت، جدایی دین از سیاست کار آنها را راحت کرده‌است. ارمیا به همراه خشی و آرمیتا در سفر لاس‌وگاس به کازینوهای متفاوت سر می‌زند تا خشی بخت خود را بیازماید. ارمیا در هیچ‌کدام از قمارخانه‌ها آرامش ندارد؛ حتی یک بار تصادفی در دستگاهی سکه‌ای می‌اندازد و برنده می‌شود؛ ولی وقتی متوجه قمار می‌شود، فقط سکه خود را برمی‌دارد و به بقیه دست نمی‌زند! (همان: ۴۴۰).

اما در جامعه آرمانی دین‌محور، خوبی جایگزین خوشی‌ها می‌شود؛ حتی گاه ترک لذت، خود راه به سرخوشی و شادمانی می‌برد و به قول شیخ بهایی «برآورده کردن تمایلات

از هر راهی که باشد، شادی آفرین نیست؛ بلکه گاهی پرهیز از برآوردن آنها لذت بخش تر است!» (طریقه‌دار، ۱۳۸۰: ۴۱).

ما این تقابل را ابتدا در رمان بیوتن می‌بینیم؛ آنجا که در فصل سه با عنوان مسکن، ارمیا آرامش حقیقی را بودن در کنار رفقای شهیدش می‌داند یا لااقل حضور بر سر قبر آنها! (بیوتن، ۱۳۸۷: ۷۲).

جالب اینکه در رمان قیدار همین بحث قمار مطرح می‌شود؛ ولی هرگز راه به سرخوشی و آرامش قیدار نمی‌برد:

– صفدر، رفیق صمیمی قیدار که در ابتدا قمارباز بوده و به دست قیدار توبه کرده است، قسم خود را می‌شکند و قمارباز تهران را می‌برد تا بساط پهن کند و مرادش، یعنی قیدار را سر حال بیاورد؛ چرا که قیدار بعد از تصادف حسابی افسرده و دمغ شده است؛ اما این کار هرگز قیدار را خرسند نمی‌کند و نویسنده اشاره می‌کند که تنها نفس پاک سید گلپاست (مرید مقرب) که روح بیمار و ناآرام قیدار را آرامش می‌دهد (قیدار، ۱۳۹۰: ۷۵).

بنابراین در نگاه متعالی، آرامش در تفریحاتی که حدود الهی را نادیده می‌گیرند، بی‌معنی است و حتی گاه این تفریحات زجرآور هم هست. در رمان قیدار، در مقابل مکان‌هایی مثل دیسکو و کازینو، زورخانه مطرح می‌شود. در سنگر قیدار گودی است که اتفاقاً در کف آن مثل دیسکو، خاک ارّه ریخته‌اند تا ورزشکاران هنگام چرخ زدن لیز نخورند.

۲-۲- علم‌گرایی و فناوری

علم‌گرایی به معنای قبول و پذیرش هر آنچه علم تأیید می‌کند و محوریت و مرکزیت علم و کنار گذاشتن وحی و مابعدالطبیعه، از عصر رنسانس در اروپا قدرت گرفت. یکی از آثار علم‌گرایی تلاش برای حذف سنت بوده است. با گذشت زمان، تکنوکراسی به عنوان سبکی جدید وارد زندگی اروپاییان و آمریکایی‌ها شد. نیل پستمن، نویسنده آمریکایی در تعریف تکنوکراسی می‌گوید:

«تکنوکراسی یک فرهنگ است؛ فرهنگی که در آن شاهد رقابت جدی تکنولوژی با دنیای اجتماعی و نمادین سنتی هستیم؛ البته با وجود گذشت حدود دو قرن، هنوز هم تکنولوژی قدرت لازم را پیدا نکرده است که دنیای سنتی را کاملاً به دنیای تحلیلی و غیرواقعی بدل سازد» (پستمن، ۱۳۷۲: ۳۲).

بر این اساس، نگاه به دستاوردهای بشری در جامعه غربی، نگاهی از سر اعجاب و موهبت بهشت‌گونه است؛ چنانکه همین نویسنده در جایی دیگر تأکید می‌کند:

«امروز در فرهنگ آمریکا، شاهد تسلیم شدن نمادهای اجتماعی در مقابل استیلائی تکنولوژی هستیم. بر پایه این باور، پیشرفت و تعالی بشری و نوآوری‌های تکنولوژیکی یک موهبت است و بهشت در پرتو تسلیم هر چه بیشتر در برابر تکنولوژی قابل تحقق است» (همان: ۴۳).

اما این پدیده در جوامع سنتی و اصطلاحاً جهان سوم، نوع دیگری دیده می‌شود و هرگز اختراعات و ابتکارات بشری بهشت‌گونه دریافت نمی‌شوند و اصولاً «تفاوت جوامع سنتی با مجامع تکنولوژی‌زده آن است که به این ابزار و اختراعات اجازه نمی‌دهند که بر حیات اجتماعی و نهادهای حیات فرهنگی‌شان استیلا یابند» (همان: ۳۲).

امیرخانی برخی نگرش‌ها به علم و فناوری را در تفکرات شخصیت‌های این دو داستان بازمی‌نماید:

۲-۲-۱- علوم حسّی، معیار اندازه‌گیری حقیقت

- خشی معیاری به غیر از معیارهای حسّی را برای درک حقیقت نمی‌پذیرد. او فشارِ قبر کسی را که سر پا ادرار می‌کند، بی‌مورد می‌داند و می‌گوید:

«اگر گفتی فشار باید سنس شود؛ پس باید سنسور داشته باشیم. یک طرح در شرکت داشتیم که توی ده قبر اینجا سنسور گذاشتیم در گورستان مسیحی‌ها و ده قبر جای دیگر بین مسلمان‌ها ... فشار را نه با واحد مگاپاسکال که با دقیق‌ترین شکل ... اندازه گرفتیم. هیچ تفاوت معناداری وجود نداشت» (بیوتن، ۱۳۸۷: ۸۸).

- کامیون‌های قیدار همه از خارج وارد می‌شوند و همه صفر کیلومتر و کاملاً نو هستند؛ اما قیدار کامیون‌ها را پیش درویش مکانیک می‌برد تا با دست باوضو پیچ‌های آنها را باز کند و ببندد. قیدار در تأثیر این کار می‌گوید:

«از کارخانه آلمانی‌اش بررسی، هیچ خاصیتی ندارد این کار؛ اما وسط جاده و بیابان، بچه‌های گاراژ قیدار خاصیتش را بخواهند یا نخواهند، می‌فهمند ... اتول هم باید موتورش صدای هو یا علی مدد بدهد و چرخش به عشق بچرخد ...» (قیدار، ۱۳۹۰: ۴۲).

۲-۲-۲- نگاه اعجابی به دستاوردهای بشر

چنانکه در سطور پیش آمد، نگاه انسان غربی به دستاوردهای بشر اعجابی است؛ از همین رو، خشی که نماینده تفکر غربی است، از تکنولوژی دست بشر به معجزه یاد می‌کند. شرکت تحقیقاتی آنها با آزمایش ژنتیکی بر روی تار مویی که ادعا می‌کنند تار موی مولوی است، نقشه ژنتیکی مولوی را بازسازی کرده‌اند و تصویر مولانا را با یک لابراتور پیشرفته روی پرده انداخته‌اند. خشی چندین بار از این آزمایش به معجزه یاد می‌کند (بیوتن، ۱۳۸۷: ۳۴۲).

مجری برنامه نمایش تصویر مولوی نیز، از این کار به معجزه یاد می‌کند و وقتی تصویر به طور کامل روی پرده جان می‌گیرد، آرمیتا می‌گوید: «معجزه‌ست ... یعنی این تصویر فقط از یک تار مو درست شده‌است؟!» (همان: ۳۴۴).

نمونه‌های متعددی از این اعجاب‌ها را می‌توان در رمان بیوتن نشان کرد؛ اما پاسخ شرقی به این اعجاب هم در بیوتن به جا می‌آید؛ آنجا که سهراب در مقابل این ماجرا جواب می‌دهد:

«باز ندیدید بازی درآوردید ... توی همین حیاط یارو آمد و با یک اسکنه زخم زد به درخت توت قدیمی‌مان. شاخه‌ای تر و تازه فرو کرد داخل تنه توت و رویش را هم با موم درز گرفت و این شاه‌توت را برای ما پیوند زد. کسی هم مثل دهاتی‌ها دهانش را تا بناگوش باز نکرد! اصلاً اسب و الاغ را هم هزار سال پیش به هم می‌انداختند برای گشن‌گیری و قاطر به عمل می‌آوردند! جنتیک! جن بردشان!» (همان: ۳۴۵).

به نظر می‌آید آفت این اعجاب، معنویت‌زدایی است. خشی در جایی از داستان بیوتن، از آسمان‌خراش‌ها صحبت می‌کند و اینکه به نقطه‌ای از شهر خواهیم رسید که «دیگر آسمان را نخواهی دید» (همان: ۲۴) و چون روی صحبت او با ارمیاست، ارمیا در چند جای داستان این جمله را تکرار می‌کند. نویسنده با این کار، فاصله‌گرفتن از معنویت و دورشدن از آسمان را به خوبی یادآور می‌شود. علی شریعتی تعبیری نزدیک به این مضمون از معنویت‌زدایی دارد:

«و چنین بود که هر سال که یک کلاس بالاتر می‌رفتم و به کویر برمی‌گشتم، از آن همه زیبایی‌ها و لذت‌ها و نشئه‌های سرشار از شعر و خیال و عظمت و شکوه و ابدیت پر از قدس و چهره‌های پر از ماوراء محروم‌تر می‌شدم تا امسال که دیگر سر به آسمان برنکردم و همه چشمم در زمین که اینجا می‌توان چند حلقه چاه عمیق زد و آنجا می‌شود چغندرکاری کرد. دیدارها همه بر خاک و سخن‌ها هم از خاک!» (شریعتی، ۱۳۸۵: ۲۸۵).

اما نگاه ارمیا به عنوان انسان خداخواه ایرانی به دستاوردهای بشری، نگاهی یکتاپرستانه است و از این رو، در جواب خشی که می‌گوید «اینجا هر اینچش ۲۰۰۰ دلار قیمت دارد؛ چه خورشید بتابد و چه نتابد» (بیوتن، ۱۳۸۷: ۴۱)، فقط می‌گوید: «نمی‌ارزد».

۲-۲-۳- علم در خدمات تمایلات نفس

وقتی از منظر علم‌گرایی محض، فقط خواسته‌های مادی انسان مهم باشند، علم می‌کوشد تا هر چه را نفس انسانی می‌طلبد، مهیا کند؛ از این رو وقتی سوزی، رقاصه دیسکو، به علت استفاده از چسب ناخن مصنوعی، ویتامین خورش پائین می‌آید، دکتر به جای آنکه به او بگوید سویا مصرف کن، به او آمپول تزریق می‌کند. «طب غربی به جای آنکه با علت سفیدشدن ناخن مبارزه کند، با تزریق ماده اضافی به بدن سعی در ترمیم سفیدی می‌کند که معلول استفاده مداوم از چسب ناخن است» (همان: ۳۸۶)؛ چراکه نمی‌شود در دیسکو از ناخن مصنوعی استفاده نکرد. با آنکه طب غربی علت و معلول، هر دو را می‌شناسد.

در واقع، علم محض دنباله‌رو نفسانیات انسان است تا هر آنچه را که نفس می‌طلبد، مهیا کند؛ اما در این راه مشکلات فراوانی برای بشر پدید آورده‌است و حتی تعارضاتی در جوامع علم‌گرا و پیشرفته ایجاد کرده‌است.

«مسئول کیوسک که دخترکی با لباس ساده و لپ‌های گل انداخته بود، بفرما زد که Can I help you) کمکی از دست من برمی‌آید؟ بعد شروع کرد برای ارمیا توضیح‌دادن راجع به سیب‌های کرم‌خورده‌ای که قیمتشان دو برابر سیب‌های سالم بود؛ چراکه کرم‌خوردنشان نشان می‌داد که در روند تولید، سم‌پاشی نشده‌اند و همین کرم‌خوردگی به معنای سلامت بود و اطمینان از عدم دستکاری ژنتیکی...» (همان: ۱۶۴).

اما قیدار علم و تکنولوژی را بدون معنویت نمی‌خواهد؛ همچنان که کامیون‌ها را با دست با وضوی درویش (اسم هم قابل توجه است) آچارکشی مجدد می‌کند، تلویزیون رنگی پیشکش شده از سوی یکی از مشتری‌ها را نیز به دیگران می‌بخشد و از آن استفاده نمی‌کند؛ چراکه «شبکه‌ها همه حکومتی هستند و محتوای شبکه‌ها پسند قیدار نیست و شهلا هم نمی‌بیند...» (قیدار، ۱۳۹۰: ۱۷۳).

جالب اینکه وقتی الوار از زیر چرخ خودرو گران‌قیمت قیدار در می‌رود و به درِ باغ می‌خورد و باعث می‌شود که درِ باغ خوب بسته نشود؛ قیدار از آن این گونه تعبیر می‌کند که «درِ باغ باید همیشه به قاعدهٔ رد شدن یک آدم مظلوم و نیازمند نیمه‌باز بماند» (همان: ۱۷۱).

۲-۳- پیشه و اقتصاد

اقتصاد غرب که از آن به اقتصاد کلاسیک تعبیر می‌شود، بر ایدهٔ نیازهای نامحدود بشر بنا شده‌است که با منابع محدود جهان مواجه است. انسان در اقتصاد کلاسیک، موجودی عقلانی و حسابگر است که در پی به حداکثر رساندن خوشبختی (سود) خود است. در تقابل با اقتصاد کلاسیک، اقتصاد اسلامی با وفور منابع الهی و فرض نیازهای محدود بشری شروع می‌شود. پیشه و بانک، دو عنصر مهم در اقتصاد جهان امروز به حساب می‌آیند که مبنای تقابل نگاه شرقی و غربی در موضوع اقتصاد شناخته می‌شوند.

۲-۳-۱- پیشه و طرز نگاه به آن

خشی، آرمیتا و دیگران برای ارمیا جشن تولد می‌گیرند؛ در حالی که تولد ارمیا آن روز نیست. خشی توضیح می‌دهد که «امروز روز تولد توست. ۲۸ می! تو در ایالات متحده متولد شدی از امروز؛ چون از امروز کار می‌کنی و ۴۰ کی (۴۰ Kilo = چهل هزار دلار) در سال حقوق می‌گیری ...» (بیوتن، ۱۳۸۷: ۸۳).

البته این نگاه کرامت انسان را زیر سؤال می‌برد و نویسنده ناراحتی ارمیا از این رفتار را هم در همان صفحه گوشزد می‌کند؛ اما به قول منتقد فرانسوی، تمدن انسان‌گرا چنین سرنوشتی را برای آدمی رقم زده‌است:

«تمدنی که خود را انسان‌گرا می‌نامید، نظامی از آب درآمده‌است که آدمی را تحقیر می‌کند، می‌فریبد و سرانجام، نابودش می‌سازد تحقیر آدمی در این معنی است که تمدن مذکور، انسان را به ماشینی منحصرأ تولیدکننده و مصرف‌کننده تبدیل کرده‌است» (آقاجعفری، ۱۳۸۶: ۶۲).

رفتارهای دیگری نیز از این دست در بیوتن می‌توان دید؛ از جمله در صفحات ۱۴۷ و ۱۴۸؛ اما قیدار به تبع نیاکان جوانمردش، شغلش را با ایمان و اندیشه‌اش گره می‌زند. او در این راه به فتوت‌نامه (یا مرام‌نامه) مشاغلی نظیر فتوت‌نامه آهنگران، فتوت‌نامه چیت‌سازان و فتوت‌نامه سلمانی‌ها اشاره می‌کند؛ همچنین سعی دارد سلسله شغلی خود را به بزرگان دینی برساند و همانند آنان رفتار کند.

۲-۳-۲- بانکداری و طرز نگاه به آن

بر اساس جمله مشهور مارکس که «تراکم، تراکم، این است شعار آلمانی»، محور و اصل در بانکداری غربی، افزایش سرمایه و سرمایه بر سرمایه افزودن است، که البته این در باور اسلامی ربای محض است؛ اما انسان شرقی و شرعی این سود محض را نمی‌پذیرد؛ به همین دلیل ارمیا (نماینده ایرانی متشرع) که شغل توزیع گوشت حلال را به رغم سود اندکش برگزیده‌است، به دلیل اینکه بانکداری آمریکا را بهره‌مند از ربا می‌داند، هرگز پولش را در بانک آمریکا نمی‌گذارد و نمی‌خواهد پولش نقشی در زیر پا گذاشتن حدود الهی داشته باشد؛ از این رو، «ارمیا به دو می‌رود تا پس‌اندازش را از داخل جیب شلوارش جیب

سبزرنگش دریاورد؛ شلوار شش جیبی که مثل شلوارهای زمان جنگ است و جیب کوچک کنار زانویش، تنها مکان مورد اعتماد ارمیاست در این قاره پهناور» (بیوتن، ۱۳۸۷: ۱۸۱).

این در حالی است که قیدار سالِ خمسی دارد و مرتب به سید گلپا، روحانی عارف مسلک وجوهات پرداخت می‌کند (قیدار، ۱۳۹۰: ۱۹۴) و هرگز به بانک و رفتارهای آن اعتقادی ندارد. او در مراوده‌های مالی خود به رسم بانک‌ها وثیقه نمی‌گیرد؛ بلکه به سبک قدیم سیل گرو می‌گیرد و با اعتبار اشخاص و خوش‌عهدی آنها کاسبی می‌کند. وقتی می‌خواهد قالی بد نقشه عروس شاگرد خلیل را بخرد، پشت جلد سیگار مبلغ را می‌نویسد و به آنها می‌دهد و می‌گوید: «قیدار بانک را قبول ندارد. پولش تو متکاست؛ برای همین دسته‌چک ندارد. گاراژ بودیم، حرفمان سند می‌شد، اینجا باید بنویسیم» (همان: ۴۰).

۲-۴- خانواده و ازدواج

۲-۴-۱- روابط در خانواده

حق این است که بهانه آزادی، توجیهی است تا رفتار بی‌قید و شرط افراد مورد کنترل قرار نگیرد و این نکته، نخستین عامل است تا در جامعه غربی، خانواده به عنوان اصلی‌ترین مرکز تربیت فرزندان به نقشی سطحی پردازد و هرگز رفتار و روابط فرزندان کنترل نشود. اگرچه بنیان خانواده در غرب پیش از قرن بیستم، مشابه شکل متداول آن در شرق بوده‌است؛ به هر روی، امروزه آن سامان اطمینان‌بخش در جوامع به اصطلاح پیشرفته یافت نمی‌شود. رمان بیوتن، نه تنها از سردی روابط خانواده در میان شهروندان آمریکایی، که در میان خانواده‌های ایرانی مقیم آن سامان گزارش می‌دهد.

«همه ایرانی‌های قدیمی، آنجا (کاباره تهران) جمع می‌شوند ... تا گذری کنند در ایران قدیم و بی‌خیال بچه‌ها شوند که حتی دو کلمه فارسی نمی‌توانند صحبت کنند ... بی‌خیال دیازپام نمره پنجمی شوند که شب به شب بایستی بالا بیندازند تا نیمه‌های شب خوابشان ببرد؛ قبل از اینکه دخترکشان را دوست پسر دیلاق بلوند دم در پایین بیندازد ...» (بیوتن، ۱۳۸۷: ۱۲۵).

خشی در رمان بیوتن با پدر خود، رمزی، ارتباط عاطفی خوبی ندارد و همه جا سعی می‌کند نسبت خانوادگی خود با رمزی را پنهان کند؛ همچنان که آرمیتا نیز جدا از خانواده زندگی می‌کند و در سراسر داستان، حتی یک بار هم به دیدنشان نمی‌رود و از آنها سراغی نمی‌گیرد، در انتخاب همسر از آنها نظری نمی‌خواهد و به عروسی دعوتشان نمی‌کند. فقط یک عکس از خودشان در ورودی کلیسا برایشان می‌فرستد! (همان: ۳۲۲).

نیز در جایی از داستان، از قول خشی می‌خوانیم:

«ازدواج پیوند ژنتیکی نیست، ازدواج خاطرات مشترک هم نیست، ازدواج یعنی دونفری کارکردن و از آن طرف Save پول به خاطر مسائل مشترک...» (همان: ۳۵۷).

در طرف مقابل، قیدار مدیریت داخل خانه را به همسر واگذار کرده‌است و شهلا نیز با اینکه ناپیوسته - به خوبی از عهده کارها برمی‌آید (قیدار، ۱۳۹۰: ۲۲۶)؛ همچنان که طبق یک دستور ویژه دینی، وقتی قیدار عروسی به خانه می‌آورد، «چیزی زیر لب زمزمه می‌کند، از شستن پای عروس که دست می‌کشد، دست می‌کند در آب و آب را پشتگ می‌پاشد در حیاط عمارت و روی درگاه!» (همان: ۱۸۰).

تندی قیدار به صفدر در جواب حرف نامربوط وی که گفت: زن مانند اتول است، وقتی تصادفی شد، باید عوضش کرد، حکایت از اهمیت زن و مادر در بنیان خانواده دارد: «تو آینه اینترنتاش حیف است تو جوی فضله آب گرمابه چرک و چروک‌های قلعه به نظر به خودت بینداز ... گل‌گیرهات سفید شده مرد! به خودت بیا! از شهناز (زن صفدر) حیا کن!» (همان: ۸۳).

۲-۴-۲- حیا و عفت در خانواده

بی‌شک آزادی بیش از حد در غرب، حریم خانواده را درنوردیده است و خیلی از رفتارها و روابط را که معمولاً در شرق و شرع پوشیده و پنهان است، برملا نشان می‌دهد. شب عروسی ارمیا و آرمیتا، وقتی ارمیا می‌خواهد سوار بر ماشین عروس شود، متوجه می‌شود که با خط سفید، روی بدنه مشکی متالیک لموزین چیزی نوشته‌اند که بدجوری توی چشم می‌زند:

«(Let,s make a baby... wait till tonight) وقتش است بچه درست کنیم ... تا همین امشب

صبر کنید!

ارمیا عصبانی می شود، می خواهد داد بزند؛ اما بعد همان دستمال سفید و قرمزی را که خشی در جیب کتش فرود کرده بود، درمی آورد و شروع می کند به پاک کردن که یکهو خشی سر می رسد.

- هی! چرا اینجوری می کنی؟ ... ایرانی بازی در نیورا!

ارمیا می گوید: من سوار هم چه ماشینی نمی شوم. این عبارت خیلی زشت است ...

- خشی می گوید: (That,s our custom) این سنت ماست» (بیوتن، ۱۳۸۷: ۳۲۸).

یا آنکه همسایه های ارمیا، یعنی دینشا و اسپنسر که در شرف بچه دار شدن هستند، بالای مغازه شان عکس لک لکی را کشیده اند که بچه ای را در پارچه ای سفید حمل می کند و زیر آن نوشته اند: این یک دختر است! خشی عنوان کردن عمومی این قضیه را طبیعی می داند و راز بقا؛ در حالی که ارمیا با خود مرور می کند: «زن پا به ماه که دردش می گرفت، تازه خدا بیا مرز، پدر بزرگ بچه اش می رفت توی قهوه خانه شمشیری و هزار بار مثل دختر چهارده ساله، سرخ و سفید می شد و عاقبت با گردن کج می گفت: منزل مسافر دارند!» (همان: ۳۳۰).

البته سخن از بارداری حتی نامشروع آن، به حدی در جامعه آمریکا رواج یافته است که وقتی سارا پالین، معاون جان مک کین (کاندیدای جمهوری خواهان در سال ۲۰۰۸) اعلام کرد که دختر ۱۷ ساله اش در شرف بچه دار شدن است، این خبر برای جامعه آمریکا چندان عجیب به نظر نرسید. آنچه مردم این کشور را متعجب ساخت، این بود که چرا دختر سارا پالین انتظار تولد فرزندش را دارد به جای سقط جنین! (مرادی ده شیخ، ۱۳۹۲: ۱۲۵).

۲-۵- هویت و بحران هویت

با پیشرفت و توسعه علوم و همه گیر شدن مدرنیته، الگوی بومی کشورهای دنیا تحت شعاع قرار گرفت و پهنه شرق مورد هجوم سنگین فرهنگ غرب قرار گرفت؛ فرهنگی که با باورهای عمومی و ساختارهای دینی مردم این مناطق تعارض داشت و نظام فکری حاکم بر این کشورها را دچار بحران کرد. کار بست آبررسانه ها، پیشرفت های چشمگیر علم و

فناوری را به مردم جهان نشان می‌داد و غرب را الگوی بی‌نظیر بشر معرفی می‌کرد و جامعه شرق با خودفراموشی به سوی آن جهان مطلوب پر می‌کشید.

«هنر سحرآمیز هالیوود از سیگار تا سکس و خشونت را در هیئت دل‌پسند تبلیغ می‌کرد و سبک زندگی دلفریب غربی، روح و جان جوانان شرق را تسخیر می‌کرد. جامعه‌شناس این پدیده را بحران هویت یا دقیق‌تر بحران هویت شرق نامید» (رجبی‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۴۳).

در چهار تقسیم پیشین، نوعی تقابل در جامعه ایران و آمریکا یا به تعبیر نمادین، شرق و غرب نشان داده شد و به طور تلویحی، برتری شرق به چشم آمد؛ اما در اینجا، ظاهر برندگی با غرب است. اگرچه نوعی گرایش به غرب در این تقسیم به قلم می‌آید؛ اما تحذیر خودباختگی و ترویج خودباوری و بازسازی خویشتن در آن منظور است و آنچه از رمان‌های امیرخانی، به‌ویژه بیوتن، در اینجا نقل می‌شود؛ البته همین تقاضا را پاسخ می‌دهد.

امیرخانی درباره انسان شرقی غرب‌زده چنین می‌گوید:

«انسان غربی آخرالزمانی مثل همان گره‌گوار سامسا (شخصیت اول داستان مسخ اثر کافکا) است. اوج جهش ژنتیکی‌اش این است که صبح از خوابی آشفته بیدار می‌شود و تبدیل به حشره‌ای عظیم می‌شود؛ اما انسان شرقی غرب‌زده بسیار پیچیده‌تر است. او صبح از خواب بیدار می‌شود و به جای یک حشره به دو حشره تبدیل می‌شود؛ مدرن و سنتی!» (بیوتن، ۱۳۸۷: ۲۹۱).

در فصل ژنتیک، خشی با تاشیکا و ماشیکا (نمایندگان تفکر شرقی) مسابقه اتومبیل‌رانی می‌دهد. خشی با جدیت مسابقه را شروع می‌کند و آن دو مشغول عکس‌گرفتن از مناظر عجیب پیرامون خود می‌شوند و در نهایت، خشی مسابقه را می‌برد (همان: ۳۰۳).

نویسنده در اینجا نشان می‌دهد که تا شرق مات و مبهوت غرب باشد؛ البته شکست خواهد خورد و در جای دیگر، همین تاشیکا و ماشیکا را می‌بینیم که از نمونه بمبی که در هیروشیما به کار رفته است، عکس یادگاری می‌گیرند (همان: ۱۰۳) که این از خودبیگانگی آنها را به خوبی نشان می‌دهد.

همچنین وقتی خشی به ارمیا می‌گوید: «اگر کت و شلوار پوشیدی، باید دستمال گردن هم بزنی» (همان: ۳۲۵)؛ در واقع می‌گوید وقتی غرب و فرهنگ آن را پذیرفتی، باید مابقی اصولش را هم قبول کنی.

دقیق‌ترین نکته در اینجا، ماجرای بازسازی قبور شهداست که بر اساس طرح شخصیتی به نام «گاورمنت» اتفاق می‌افتد. گاورمنت میراث‌خوار پس از جنگ است که حتی یک روز هم در جبهه نبوده‌است و طرح یکسان‌سازی قبور شهدا را می‌دهد. جالب اینکه در پایان ماجرا با گفت‌وگویی که با آرمیتا دارد، متوجه می‌شویم که «نگوید خواهر، نگوید خواهر! بودجه‌اش تأمین نشد و طرح هنوز همان جور مانده‌است ... ما هم پیش خانواده‌های شهدا شرمنده شدیم، هم پیش شما ... بودجه فقط تا مرحله تخریب شکل قبلی رسید» (همان: ۴۷۶).

اما رمان قیدار چون در فضای سنتی جریان دارد، با این پدیده درگیری پیدایی ندارد. در آنجا شخصیت مقابل قیدار، یعنی شاهرخ، کسی است که اندیشه غرب‌گرایانه دارد. قیدار طرفدار سنت و معنویت است و شاهرخ نماینده غرب‌گرایی و مدرنیته و تشنه سود و منفعت.

او معتقد است اندیشه قیداری رو به زوال است. شاهرخ خود را مدرن و رقیب را اُمَل می‌نامد و می‌گوید: «او نه می‌داند تلکس یعنی چه ... و نه می‌داند ترانسپورت را با کدام می‌نویسند» (قیدار، ۱۳۹۰: ۲۰۰).

۳- نتیجه‌گیری

یافته‌ها و تحلیل‌های این مقاله ما را به این نتایج می‌رساند که:

- نشان‌دادن تفاوت میان دو جامعه ایران و آمریکا به میزان قابل توجهی مقصود و منظور مستقیم نویسنده این دو رمان بوده‌است؛ چنانکه گاه این تقابلهای حتی در یک داستان، خاصه بیوتن، به قلم آمده‌است.

- آگاهی نویسنده از عناصر فرهنگ جامعه ایرانی و شناخت بنیان‌های آن و همچنین تلاش او برای شناخت آمریکا با حضور نسبتاً طولانی‌اش در شهرهای مختلف آن سامان و نکته‌برداری‌های دقیق وی از جزئیاتی که دیده‌است، زمینه این تقابل را در داستان‌های وی ایجاد کرده‌است.

- از میان پنج مؤلفه و انگاره‌ای که به بررسی جنبه‌های تقابلی آنها پرداخته شد، روابط اجتماعی و پیشه و اقتصاد بیشترین تضارب و تفاوت را میان دو فرهنگ نمودار می‌کنند؛ اگرچه تعصب و حساسیت در انگاره خانواده و ازدواج نزد ایرانیان، بیش از سایر مؤلفه‌هاست.

- مبنای فرامود جنبه‌های آرمان‌خواهی در جامعه ایرانی به طرز روشنی، تنها دین و دستورهای دینی است؛ در حالی که در جامعه آمریکایی، علم، مدنیت و قانون کارکردی به مراتب بیش از مذاهب رایج آن سامان دارند؛ البته اختلاط فرهنگی آمریکا نیز در این امر مؤثر بوده‌است.

- نویسنده هرگز جنبه تقابلی این دو جامعه را در هیئت مقاله و بیانیه و شعارگونه ابراز نکرده‌است؛ بلکه کاملاً پوشیده و نمادگونه بدان پرداخته‌است؛ ضمن اینکه در رمان قیدار نمی‌توان جنبه تقابلی نمایانی را ردیابی کرد.

- به دلیل تعلق خاطر نویسنده، جنبه اسلامی- ایرانی این دو رمان پرتنگ‌تر است و در واقع، شخصیت‌های اول هر دو اثر، یعنی ارمیا و قیدار، نماد تفکر اسلامی هستند. خشی و بیل عبدالغنی در بیوتن و شاهرخ قرتی و اطرافیان‌ش در قیدار نیز، نماینده‌های تفکر غربی یا شرقی‌های غرب‌زده هستند.

کتابنامه

اکبری، منوچهر؛ غنی میناحمدی، گلرخ سادات. (۱۳۹۴). «تحلیل زیباشناختی در سه رمان امیرخانی (بیوتن، ارمیا و من او)». چاپ‌شده در مجله پژوهش زبان و ادبیات فارسی، ش ۳۷، صص ۱-۲۲.

اصیل، حجت‌الله. (۱۳۸۱). آرمان‌شهر در اندیشه ایرانی. تهران: نشرنی.

آقاجعفری، هما. (۱۳۸۶). آرمان‌شهر از دیدگاه مکاتب و فلاسفه. تهران: زندگی.

امیرخانی، رضا. (۱۳۸۷). بیوتن. تهران: علم.

- امیرخانی، رضا. (۱۳۹۰). **قیدار**. تهران: افق.
- پستمن، نیل. (۱۳۷۲). **تکنوپولی سیطره تکنولوژی بر فرهنگ**. ترجمه صادق طباطبایی. تهران: سروش.
- حکیمی، محمدرضا. (۱۳۸۲). **جامعه‌سازی قرآنی**. قم: دلیل ما.
- خاتمی، محمد. (۱۳۸۰). **از دنیای شهر تا شهر دنیا**. تهران: نی.
- رجبی‌نیا، داوود. (۱۳۸۹). **غرب از رؤیا تا واقعیت جهانی‌سازی**. تهران: صدا و سیما.
- روویون، فردریک. (۱۳۸۵). **آرمان‌شهر در تاریخ اندیشه غرب**. ترجمه عباس باقری. تهران: غزل.
- شریعتی، علی. (۱۳۸۵). **هبوط در کویر**. چاپ ۲۴. تهران: چاپخش.
- شریعت، فرشاد. (۱۳۸۹). **«لیبرالیسم، سکولاریسم و غرب جدید»**. چاپ شده در دو فصلنامه علمی- پژوهشی دانش سیاسی، دوره ۶، ش ۱۱، صص ۵۱-۶۴.
- عوفی، محمد. (۱۳۳۵). **جوامع‌الحکایات**. مصحح دکتر محمد معین. تهران: دانشگاه تهران.
- کافی، غلامرضا؛ جعفری، راضیه. (۱۳۹۶). **«شگردهای آشنایی‌زدایی در رمان بیوتن از رضا امیرخانی»**. چاپ شده در فصلنامه زیباشناسی ادبی دانشگاه آزاد اراک، ش ۳۱، صص ۹-۲۸.
- کلینی، محمد. (۱۳۶۵). **الکافی**. به کوشش محمدباقر مجلسی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مددپور، محمد. (۱۳۸۹). **تفاوت آرمان‌شهر ایرانی با یوتویای یونانی**. تهران: کیهان.
- مرادی، احسان. (۱۳۹۲). **جامعه آرمانی در آثار رضا امیرخانی**. شیراز: دانشگاه شیراز.
- مور، تامس. (۱۳۶۱). **آرمان‌شهر**. ترجمه داریوش آشوری و نادر نادری‌افشار. تهران: خوارزمی.
- میرمدرّس، سیدموسی. (۱۳۸۰). **جامعه برین، جستاری در جامعه مدنی و جامعه دینی**. قم: بوستان کتاب.